

ERICH FEIN

DIE STEINE REDEN

Gedenkstätten des österreichischen Freiheitskampfes — Mahnmale für die Opfer des Faschismus — Eine Dokumentation*

(Europa-Verlag, Wien, 416 o.)

Az 1975-ös évben a hitleri Németország felett aratott győzelem 30. évfordulójára emlékezett nemcsak Európa, hanem a többi földrész számos országa is. A hivatalos ünnepek sorozata és méretei, az évfordulóhoz kapcsolódó könyvkiadás, a tömegkommunikációs eszközök széles körű tevékenysége elsősorban a szocialista országokban, de különböző formában a kapitalista világban is méltóképpen hangsúlyozta a faszizmus felett aratott győzelem világméretű jelentőségét.

A szomszédos Ausztria ez alkalommal kettős évfordulóra emlékezett: a faszizmus felett aratott győzelemre s egyben nemzeti önállósága visszaállításának 30., valamint az osztrák államszerződés aláírásának 20. évfordulójára. Az évfordulók alkalmából számos tanulmány és önálló kiadvány jelent meg, amelyek sokoldalúan elemzik a 30. illetve 20 évvel ezelőtt lezajlott események nemzetközi és hazai jelentőségét és számos új adalékkal gazdagítják mind az osztrák, mind az egyetemes történettudományt. A kiadványok rangsorolása nem feladatunk, de azt mégis meg kell állapítanunk: *Erich Fein* könyve a legmegrendítőbb, a legmélyebb emóciókat felkavaró

munka a megjelentek között. Ez nem véletlen. A szerző kora ifjúságától kezdve szemben állt a fasiszta politikai áramlattal. Részt vett az osztrák szakszervezeti, szociáldemokrata, majd később a kommunista ifjúságmozgalomban. Részes volt az 1934-es osztrák munkásfelkelésnek és rövid megszakítással 1935-től börtönben, majd a hírhedt dachau-i és buchenwaldi koncentrációs táborokban szenvedett, míg nem — 1945 április 11-én — ez utóbbit maguk a foglyok felszabadították. Saját tapasztalatból ismeri, milyen volt a sorsa azoknak a tíz- és százezreknek, akik a faji, nemzetiségi megkülönböztetés alapján, politikai meggyőződésük, vagy csupán humánus emberi cselekedeteik miatt jutottak a náci kezébe és pusztultak el embertelen körülmények között. A személyes átélés, a náci rendszer gyűlölete inspirálhatta a szerzőt a nagyarányú gyűjtőmunkára, amelynek eredményeként átnyújthatta az olvasók táborának ezt a mély benyomást keltő dokumentációt.

A könyvet az Osztrák Szövetségi Köztársaság elnökének, kancellárjának, oktatásügyi miniszterének, valamint a volt osztrák ellenállók munkaközössége vezetőinek méltató és köszöntő szava; vezetik be. Mindannyian rámutatnak a náci rendszer ellen folytatott ellenálló tevékenység történelmi jelen-

* *Erich Fein*: Beszélő kövek. Az osztrák szabadságharc emlékhelyei — A faszizmus áldozatainak emlékművei — Dokumentáció.

tőségére. Az osztrák államfő kiemeli, hogy ez a könyv kiegészíti a külföldieknek Ausztriáról alkotott elképzelését; egyértelműen dokumentálja az osztrák ellenállási mozgalom tényleges jelentőségét és mértékét.

Tény, hogy Ausztriában a sajátos történelmi körülmények folytán százazrek váltak Hitler híveivé, de az is az igazsághoz tartozik, hogy az osztrák hazafiak ezrei nem hajtottak önként fejet a náciizmus előtt még akkor sem, amikor a hitleri hadigépezet letörölte a térképről az első osztrák köztársaságot. Bizonyíték erre, hogy 1938 márciusában, közvetlenül az Anschluss után, több mint 76 000 osztrák állampolgárt tartóztattak le, és az első, közéleti személyiségekből, politikusokból álló fogolyszállítmányt már 1938. április 1-én útbaindították a dachau koncenetrációs táborba.

Az osztrák ellenállási mozgalom sajátosságai közé tartozik, s ezt bizonyítja Erich Fein munkája is, hogy nem az Anschluss-szal vette kezdetét, hanem visszanyúl az 1934-es, sőt a húszas évekbe. Éppen ezért a szerző megemlékezik az 1927. július 15-i tüntetés, az 1934-es munkásfelkelés, mint a náciizmus elleni küzdelem harcospairól és áldozatairól is.

A könyv gazdagon illusztrált. A szerző valamennyi általa felkutatott emlékműről, emléktábláról, számos ellenállóról is felvételt készített, taláunk itt faximilákat korabeli dokumentumokról, vázlatokat, tábor-alaprajzokat, összeállítást a koncentrációs táborokról, illetve melléktáborokról stb. Ezek ellenére a munkát még sem nevezhetjük egyszerűen képes emlékalbumnak. Az illusztrációkhoz rövid, de szakszerű helységleírások, biográfiai utalások és történelmi magyarázatok kapcsolódnak. A dokumentumok között — megítélésünk szerint — a nemzetközi ellenállási mozgalom kutatói számára sok, eddig ismerelen náci rendelkezés, intézkedés, bírósági ítélet, röplap, személyes visszaemlékezés található. A fentiekon kívül a dokumentáció az 1934—1945 között keletkezett és az ellenállási mozgalom témáját megragadó lírai és szépprózai válogatást is magában foglal. Az írások közül nem egy a bitófák, kivégzőhelyek árnyékában keletkezett.

A szerző a témát Bécs és az egyes osztrák tartományok szerint csoport-

tosította. Külön fejezetben gyűjtötte össze a náciizmus áldozatainak emlékére Ausztrián kívül emelt emlékműveket. Méltóképpen emlékezik a szerző a szövetséges hatalmak, elsősorban a legnagyobb áldozatot hozó szovjet hadsereg, a Hitler-ellenes koalíció katonáira, elesett hőseire is.

Ki kell emelnünk a munka magyar vonatkozásait. A második világháború utolsó időszakában tömegesen hurcolták Ausztria területére a zsidó munkaszolgálatosokat, politikai foglyokat, akik közül tízezrek vettek részt az osztrák—magyar határszakaszon húzóó úgynevezett „birodalmi védőállás” építésében, ahol az időjárás, az embertelen bánásmód következtében ezek pusztultak el. A szovjet hadsereg előnyomulása következtében a még életben maradtakat erőltetett menetben hajtották tovább a mauthauseni koncentrációs táborba. Ezekre az áldozatokra emlékezik a szerző a 331—332., valamint a 341—342. oldalakon.

Jó, ha a recenzió egy mű egyszerű bemutatásán kívül bírálatot és építő kritikát is tartalmaz. Jelen esetben bírálni nehéz. Nem csupán azért, mert a könyv — véleményünk szerint — kitűzött célját annak ellenére is elérte, hogy a szerző nem támaszt igényt a teljességre. Visszafojtja bennünk a bírálat hangját a könyv által kiváltott érzések áradata. Borzalmas időszakra, ártatlan emberek tömeges pusztulására, igaz emberek önfeláldozó harcára emlékeztet. Ennek ellenére, köszönetünk és elismerésünk kifejezése mellett is felhívjuk a szerző figyelmét arra, hogy egy újabb kiadás alkalmával vegye igénybe a magyar történészek segítségét is. Megítélésünk szerint — anélkül, hogy ez a terjedelmet jelentősen befolyásolná —, segítségük számos adattal tenné teljesebbé a munka egyes fejezeit.

Szükséges megemlítenünk, hogy a szakszerű könyvészeti apparátus megkönnyíti a munka használatát. A könyv érdemei közé tartozik, hogy az további kutatásra inspirálja az ellenállási mozgalom kutatóit.

Befejezésül kívánjuk, hogy a munka jusson el minél több nép fiainak kezébe. Intsen, figyelmeztessen arra, hogy a náciizmus rémségeit nem lehet és nem szabad a feledés leplébe takarni.

Kun József